

УДК 32.019.51

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.25>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОСТПРАВДИ

Альона Гурківська

*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені
І. Ф. Кураса Національної академії наук України,
відділ політичної культури та ідеології
бул. Генерала Алмазова, 8, 01011, м. Київ, Україна*

Академічна дискусія щодо феномену «постправди» зокрема порушує актуальні питання щодо її виникнення, кореляції з поточними глобальними та демократичними зсувами та кризами, а також роль *правди* і *фактів* у політичному процесі та розробці державної політики. Розглядаючи постправду в контексті сучасних викликів, а саме ескалації (24 лютого 2022 р.) війни (2014 – по сьогодні) Росії проти України, кризи ліберальної демократії та поширення популізму, метою даної статті є комплексне окреслення проблеми постправди як з призми політичного процесу, так і в контексті антропологічних особливостей. Пропонована у статті концепція аргументує розгляд постправди як спекулятивної форми споживання та сприйняття інформації, що зміщує вимір проблеми з лінійних дій суб'єктів продукування постправди до взаємопов'язаних взаємодій. У статті запропоновано основні атрибутивні ознаки постправди, а саме: взаємозалежність агентів, хаотичність взаємодії, алгоритмічність вибору позиції, технологічне підкріплення, фреймінг (framing) фактів та аргументів, відсутність лінійної суб'єктності, емоційний детермінізм, переважно тактична спрямованість. Якщо іманентна зумовленість дії постправди розглядається через наявність когнітивних викривлень (Д. Канеман) в процесі мислення, й відповідно – споживання інформації, тоді наслідки описуються відповідно до роботи психологічних ефектів, які впливають вже на дії. В розрізі політичних процесів аргументовано кореляцію постправди з проблемами важливості інституту репутації, спроможністю суспільства пробачити, та впливу постправди на формування громадської думки.

Ключові слова: постправда, громадська думка, інформаційна війна, маніпулятивні техніки, факт, когнітивні викривлення, суспільна згода.

Змістовні особливості концепту постправди

Дослідження феномену постправди напряму пов'язане з викликами пост-, пост-пост- або вже мета-модерної епохи, описаної Тімотеусом Вермеуленом і Робіном ван ден Аккером (2010 р.) в «Нотатках про метамодернізм». З перелічених в есе особливостей метамодерної епохи, що мають значення для постправдивого варто виділити, те, що дана епоха збирає надлишок пізнього капіталізму, ліберальної демократії, інформаційно-комунікаційних технологій, міжтекстуальну гібридність, споживацьку ідентичність та гедонізм. Не важливо, як ми будемо це називати – дігімодернізм, псевдомодернізм, метамодернізм, або навіть ще постмодернізм – виникає потреба провести демаркаційну лінію, що стане аргументаційною відповіддю на розмежування – «до» та «після»; водночас, як і опис постправдивого змушує повертатися до питання критеріальної визначеності, що буде запропоновано у цій статті. При цьому сутнісно не важливо, чи відбувається радикалізація або посилення рис пост-модерну, чи формування нової епохи, якщо можна ідентифікувати правила гри, які формують політичну та соціальну дійсність.

Характерно для сучасної епохи є отожднення політичного – колективного з індивідуальним, «так само криза ліберальної демократії розгортається не в парламентах і виборчих дільницях, а у нейронах і синапсах» [1, с. 12], що описує у своїй книзі Ювал Ной Харарі

(2018 р.). Виділяючи основні виклики для ліберальної демократії, з якими вона поки що немає потенціалу впоратися (виникнення у майбутньому класу непотрібних людей, екологічна криза та стрімкий технологічний прогрес), він також зазначає про спроби експериментів з її формами, а саме викривлення демократичної моделі Росією та Туреччиною, що ведуть до домінування диктатури.

Попри універсальність лібералізму, найбільшу стійкість до змін та ліпші результати, ніж його альтернативи, він не має відповіді на «найбільші проблеми, з якими ми стикаємося: екологічний колапс і технологічний прорив» [1, 35]. З одного боку технології, розроблені моделі урядування дають можливість проводити аналіз ризиків на багато кроків вперед, а також пропонувати всебічні комплексні варіанти вирішення проблем. Водночас технологічні рішення щодо будь-яких урядових питань (передусім фінансових), які можуть запропонувати політики, не обов'язково знаходять підтримку у суспільствах – технократичний уряд в Україні (2019 р.) не спрацював зокрема через наявність індивідуальних економічних та політичних інтересів, та не здатність уряду «продати» свій імідж та політичний порядок денний українським виборцям. Якщо раніше наука та філософія намагалися проаналізувати наявні суспільні феномени для надання прогнозу, то зараз розвивається тенденція дослідження управління невизначеністю, що стане основним викликом для сучасної людини, від фундаментальних потрясінь «чорних лебедів», які ми сприймаємо як наперед визначеними та зрозумілими через своєрідну когнітивну пастку раціоналізації, до сучасних точкових змін, що відбуваються зі стрімкою швидкістю.

Нова технологічна революція та індивідуалізований рівень політики відводить людство від наративів ліберальної демократії. Також на неї вплинула невваженість та відсутність міри, яка спричинила культуру «скасування» (cancel culture) та своєрідний диктат прийнятих норм, таким чином фабрикуючи свободу слова, коли кожен може нібито висловлюватися вільно, але якщо це висловлювання йде всупереч загальноприйнятим стандартам, людина втрачає шанс на успіх у цьому суспільстві. Медаль має і зворотню сторону, коли суб'єкт, який має ресурси, може нав'язувати популістичні лозунги, аргументуючи брехнею використовуючи практики постправдивого.

Деяко гротескним в метамодернізмі виглядає прагнення до формування романтичних, універсальних істин (універсальних правд) в поєднанні з напівреальною постправдивою картиною світу. Декларативно культивована у метамодернізмі щирість [2], та інститут репутації як основа політичної діяльності зазнає впливу постправдивих практик задля реалізації політичної мети. Таким чином **постправда як спекулятивний спосіб мислення**, а також рамка (frame) здійснення комунікації характеризується циркуляцією наративів, що хаотично взаємодіють між собою формуючи варіативні картини дійсності, які знаходять своє відображення у політичній та суспільній реальності. В постправдиву гру у споживанні інформації вступає *parataxis* – спрощення та редукціонізм, – оперування короткими та простими реченнями, які легко споживати. Водночас і у мистецтві спостерігається модифікація до реконструкції, міфу та метаксису (звернення до Платонівського середовища «між рядками» – «*in-betweenness*», що є одною з характеристик людського буття).

У домінуванні постмодерністських наративів, об'єднаних з наївністю та запитами метамодернізму, збільшення ваги слів, впливу репутації на фінансовий ринок, загрози перед кредитними кризами, ми пропонуємо розглядати постправду як чинник формування реальності – насамперед політичної і економічної. Вона вступає в певну конфронтацію з загальними тенденціями, жорсткими вимогами світу ліберальної демократії в першу чергу, що призводить до її спотворення та деградації (наприклад культура скасування – *cancellation culture*, відповідно до якої завдяки певним технікам об'єкт може бути усунений з соціально значущих відносин).

Водночас світ переживає нові кризи, які прямо впливають на геополітичних розподіл інтересів, й зокрема на баланс світової економіки, де постправа, пропаганда, інформаційно-психологічні операції та інші маніпулятивні технології грають значну роль, – мова йде про війну. Дискусія щодо домінування засобів масової інформації для впливу на ворогів бере свій початок від Г. Лассвела та У. Липмана, й поглиблюється в 80-х роках ХХ сторіччя. У 1989 році американські військові аналітики публікують статтю, ініціюючи обговорення про зміну покоління війн, де пропонують градацію концепту війни на 4 покоління [3]. Відповідно до їх концепції війна четвертого покоління націлена на знищення всього суспільства ворога зсередини (розгром ворога, а не просто його фізичне знищення), маневрування, гнучкість, розпорошеність децентралізованість, залежність успіху від спеціальних операцій. Дії відбуватиметься одночасно щодо всіх учасників війни, включаючи суспільство ворога як **культурну**, а не лише фізичну сутність. Ціллю війни стає забезпечення **підтримки населення війни та знищення культури ворога**, де важливим стає ідентифікація стратегічних наративів противника та його вразливих місць. «*Різниця між війною та миром буде розмита до точки зникнення*», «*розрізнення між цивільними та військовими може зникнути*» [3, с. 23], політична та цивільна інфраструктура супротивника стають цілями на полі бою, водночас вибір командирами даних цілей стає політичним, а не тільки військовим рішенням.

Важливим у війні четвертого покоління є психологічні операції проти супротивника, коли ЗМІ стають основним ресурсом інтервенції, що може завдати шкоди більше, ніж військові дії. Навчившись маніпулювати медіа, противник використовує цінності та сильні сторони демократичних суспільств (свободу слова та верховенства права) проти них самих. Так само, як зараз Росія використовує свободу, демократію, відкритість західних суспільств, провокуючи і підтримуючи ідеологічні радикалізаційні рухи, водночас проводячи спеціальні інформаційні операції для створення образу росіян-жертв (випадок М. Овсяннікової). Як прогнозували військові аналітики у 80-х рр., психологічні операції стали домінувати не лише оперативно, а і *стратегічно*. Водночас, правова системи брутально використовується Росією для легітимації першого та другого вторгнення в Україну, а також створюється парадокс, коли Україна вимушена додержуватися конвенціональних засобів ведення війни і забезпечення прав військовополонених, попри етично-моральний конфлікт, коли військовополонені є окупантами – ще один приклад того як закон і цінності демократичного суспільства працюють на агресора.

Якщо **ідеї** є основною рушійною силою війни третього покоління, а технології мають стати основним засобом війни четвертого покоління, країни, які є відсталими з точки зору технологій, використовують **ідеї** як засіб розвитку війни. Так само, як і відстала у технологічному прогресі Росія, зосередила свою увагу також й на ідеологічному компоненті війни, що реалізується всередині суспільства для забезпечення підтримки так-званої «спеціальної військової операції», поляризації українського суспільства та спільнот союзників України, водночас продукуючи наративи миру та захисту своїх геополітичних кордонів для виправдання агресії на міжнародній арені. Хоча американські аналітики, говорячи про ідеологічний компонент війни четвертого покоління в розрізі недостатнього технологічного прогресу описували тероризм та війну з боку незахідних культур (передусім ісламський світ), Росія, яка є азійською культурою, розвиває **ідеї** як спосіб ведення та війни, комбінуючи це з терористичними методами боротьби.

У статті проаналізовані основні підходи до визначення постправа, запропоновані критерії для її ідентифікації, описано чинники, що її детермінують. Сама проблематика постправа в розглянута у розрізі сучасних питань, що постають на стратегічному порядку

денному існування демократії, а саме: постправа як домінування комунікаційних прийомів для досягнення швидкого, та інколи елегантного політичного результату, що дозволить забезпечити утримання та концентрацію влади; чи є інститут репутації, що має пряму залежність з політичною культурою простору його реалізації, вирішальним критерієм долі політика чи організації; або застосування маніпулятивних практик управління репутацією на фоні постправдивої реальності призводить до його нівелювання?

Формування політиками засобами постправа

Критичність щодо суспільної згоди та громадської думки, її валідності, починає обговорюватися у ХХ сторіччі. Після першої світової війни практик комунікацій з громадськістю У. Ліпман пише книгу «Громадська думка» [4], де наголошує на інформативному характері медіа, та їх недоліків у недостатності продукуванні істин, замість чого відбувається просте викладення фактів. У 2018 р. Лі Макінтайр, вже у книзі «Постправа», аналізуючи роль ЗМІ у впливі на суспільство, описує динаміку, при якій медіа трансформувалися з описових інституцій, до інституту, що продукує певну «правду» [5], а потім внаслідок тиску певних груп, своєрідного «ризик-менеджменту» медіа для уникнення прямих конфронтацій та бажання зняття з себе відповідальності, ЗМІ висвітлюють те, що наразі прийнято вважати «об'єктивним», тобто показують певний варіант інтерпретації подій, а потім висвітлюють «альтернативні позиції». Таким чином відповідальність переходить до споживача, що діє відповідно до вже заданих алгоритмів та свого смаку споживання інформації. Водночас недостатність ферментованого цементуючого начала індивіда, його гнучкість та потенціал до трансформацій – потік думок, завдяки яким люди себе ідентифікують та створюють уявлення про себе, картину світу, підвладне хвилям інформаційного впливу, створюючи широке поле для маніпуляцій.

Схильність підтверджувати свої упередження, послаблення ролі інститутів формування права або істини, проста наявність широкої кількості істин або позицій (підсиленою доступністю соціальних мереж) може призводити до ситуації розмивання права та брехні, зокрема і у публічному політичному просторі. Наприклад у питанні виборів та політичної кар'єри індивіда, коли для суб'єкта, що хоче проводити політичну діяльність, важливим є розуміння «що здатне **пробачити** суспільство політику»?

Порівняємо наступні ситуації: секс-скандал 42-го Президента США Б. Клінтона став яскравим прикладом політичної смерті через брехню суспільству, коли сформована громадська думка забила останній цвях у труну його політичної кар'єри, одночасно відкривши нові перспективи для іншого політика – Хіларі Клінтон, яка завдяки загальній емоції співчуття з поєднанням стриманості, холодності та виваженості, чого очікує суспільство від політичного суб'єкта, змогла продовжити свій політичний шлях. Водночас постправа вступає в популістичну гру щодо обрання Д. Трампа, який попри значну кількість скандалів (в тому числі і секс-скандалів), що ставлять під сумнів його етичність та відповідність сучасним тенденціям розвитку суспільства (наприклад гендерна рівність, толерантність та боротьба з дискримінацією), не призводять до його остаточної політичної смерті, що можна проілюструвати наявністю його стабільних прихильників [6], яких називають трамперами (Trumpers). Водночас дослідження брехні Д. Трампа [7], фреймінгу та використаних маніпуляцій не впливають на його здатність бути почутим, і не викидають його з інформаційного простору, навіть попри історії з закриттям та відкриттям його профілю на Твіттері.

Перманентна брехня своєму суспільству В. Путіна постійно пробачається через бажання уникнення когнітивного дисонансу, а також підтримки та толерування імперіалістичної ідеології російським народом, що забезпечує почуття національної єдності та

гордості. Ми не будемо порівнювати політичні культури американського та російського суспільств, хоча їх розуміння є необхідним при продукуванні пропаганди та аналізу постправди. Дані аргументи наведені для **ілюстрації послаблення інституту репутації як стримуючого фактору постправди**. В будь-якому разі у кожній нації присутній бар'єр, коли вона не готова пробачати брехню, що залежить від її політичної культури та напруження у конкретний момент, коли ситуація потрапляє в публічне обговорення.

Високий бар'єр терпимості до брехні є серйозною проблемою пост-радянських країн, що зазнали психологічної травми та депривації внаслідок радянської окупації та життя у тоталітарному режимі. Українське суспільство також має своєрідний бар'єр терпимості до не додержання суспільних норм та відносно коротку політичну пам'ять, внаслідок чого політики, які були аргументовано звинувачені в безкарних порушеннях суспільних та правових норм ще мають свої фракції в парламенті. Високий рівень толерантності був використаний російською пропагандою і в гібридній війні. В контексті України була здійснена інформаційна агресія, що використовувала наратив під назвою «не все так однозначно» щодо війни з 2014 року; також спроба розпочати шкідливу для української державності дискусію, ініціюючи питання, наприклад: Крим віддали чи Крим анексували? Хто воює з Україною – Росія, чи це громадянська війна? Чому закон про мову утискає російську мову? Такі агресивні наративи, поширені у постправдивому середовищі, підживлюються одночасно порціями пропаганди з держави-агресора, розповсюдженими через багатоканальну мережу – матеріально та/або ідеологічно зацікавленими диверсантами (проросійськими журналістами, політиками, лідерами суспільної думки, «активістами», так-званими «політичними експертами»), та підхоплюється потенційно лояльною або невизначеною частиною суспільства. Таким чином постправда працює на спробу позбавлення незалежної держави суверенітету, що має зараз видимі та трагічні наслідки для України.

Сучасний дискурс схиляється до проведення демаркаційної лінії між «золотою добою» ліберальної демократії та певною новою реальністю, яка позбавлена критеріїв істини та раціональності. Автор цієї статті пропонує розглядати постправду не як випадкове явище, що виникло після обрання Д. Трампа та результатів голосування за Брекзит, а скоріше як **перманентний стан апеляції до емоційної складової (та ігнорування правди) задля досягнення політичного результату**. Однак, при посиленні технологічної складової отримання інформації, підкріпленого антропологічними особливостями людського мислення, ми отримуємо сприятливе середовище: доступність до інтерпретацій фактів, а також бажання обирати ті факти й позиції, в які хочемо більше вірити. Таким чином відкриваються нові горизонти маніпулювання громадською думкою, що спричиняє кризи в найбільш здатній до виживання і адаптації моделі – ліберальної демократії. Постправда, підкріплена технологічним розвитком, створює ризик набуття ліберальної демократією рис авторитарної. Професор соціальної та політичної філософії Д. Оуен визначає авторитарну демократію, яка «зберігає формальні атрибути конституційної демократичної держави, але сутність політичного правління стає авторитарним, закріпленою у фігурі лідера як уособлення інтересів народу» [8]. Тоді питання, чи *зможеться вистояти ліберальна демократія* полягає у проблемі – *чи зможуть вистояти її інститути?* Зокрема ця відповідь на нього пов'язана з питанням – *чи буде у суспільства довіра до інститутів?* В контексті постправдивого Ф. Фукуяма (2016 р.) ставить проблему зменшення довіри до інститутів, що зокрема пояснюється сучасними інформаційними технологіями, які дозволяють прослідкувати роботу інституцій в режимі реального часу [9], швидко формувати невдоволення та висловлювати свій зворотній зв'язок.

Коли ми говоримо про риси автократичної демократії і постправду, виникає питання – чи політик, який отримав свою владу шляхом відвертого маніпулювання суспільним дискурсом має достатньо інституційного опору для його стримування? Або нелегітимні призначення на судові посади, контроль адвокатури та судової гілки влади також лелітимуються в суспільстві постправдивими наративами? Як і на прикладі США, так і на прикладі України, ми можемо сказати, що в демократії все ще є шанс, оскільки опір (передусім інститутів громадянського суспільства ще поки існує), але це не забезпечує ці країни від потенційно шкідливих кон'юнктурних рішень, коли ми знову повертаємося у виборчий процес.

До ліберальної демократії Д. Оуен ставить питання «якою мірою фонові структури соціального і політичного суспільства уможливають, перешкоджають або підривають умови колективних дій тих, хто перебуває під владою» [8]? Говорячи про постправду і демократію, ми пропонуємо поставити питання наступним чином: які маніпулятивні інструменти використовують умовні елітарні групи для уможливлення (стимулу до дії), перешкоджання (збереження статусу-кво) колективним діям тих, хто перебуває під владою, і як індивіди можуть себе захистити? Якщо ліберальна демократія будується зокрема на засадах обмежених можливостей для «лібералізації» та «демократизації» на основі суспільних запитів, виражених у соціальних та політичних рухах [8], тоді питання маніпулювання суспільними запитами відповідно ставить її під загрозу. Поширення ідеологічних наративів (стратегічно), та технічні маніпуляції з фактами (тактично) можуть сформулювати те, що прийнято вважати «суспільними згодами» щодо потрібних питань, які індивіди готові продукувати. Водночас проблема захисту суспільства від постправди залежить від інституційної стійкості держави та медіа, довіри до них та водночас від індивідуального прагнення усвідомлення індивідів можливості наявності своїх когнітивних упереджень.

Якщо маніпулювання суспільними настроями та позиціями щодо певних питань спонукало Бурдь'є до заяви, що «громадської думки не існує», таким чином воно посягає на позбавлення колективного рівня продукування думок (opinion), **постправда посягає на позбавлення продукування думки людиною на також й на індивідуальному рівні**, що є одним з головних викликів сучасної політики.

Концептуалізація постправди

Епістемологічна проблематика постправдивого полягає у постановці проблем визначення «правдивого» та «фактичного», співвідношення «фактичного» та «емоційного» в споживанні інформації, розуміння префіксу «*пост*». Особливо останнє питання може мати значну варіативність: відношення до постмодерну, розуміння «пост» як «позаду правди» (те, що стоїть за суб'єктом та змістом повідомлення), або це ситуація, що складається «після правди», або постправда означає *відсутність цінностей та значення самої правди* для політичного та соціального.

Для продовження дискусії щодо концептуалізації доцільно розглянути наступні питання:

- коли виникає постправда?
- чи є постправда атрибутивною сферою політики?
- які ознаки властиві постправді?
- чим детерміноване дане явище?

Після публікації есе С. Тесіча слово постправда набуває більш широкого вжитку, воно надалі стає популярною не тільки в науковому, а й масовому обговоренні. Зокрема це проілюстрував М. Джибароглу [10], навівши гугл-аналітику пошуків поняття постправди

у період 2004–2018 рр. Чисельні роботи з опису, концептуалізації, визначення особливостей постправди стали своєрідними спробами дати відповідь на питання, чому цивілізації, які мають необмежений доступ до інформації, не спроможні зробити раціональний вибір, покладаючись на факти? Що формує віру людей до політиків, які не несуть відповідальність за свої висловлювання та дії, та у явища, які підривають всі моральні засади демократичного суспільства; чому вже не працюють, встановлені протягом не однієї сотні років «правила гри» (відносини) у демократичних суспільствах? Ми фокусуємося саме на демократичних суспільствах, оскільки саме постправда стимулює інволюцію демократії в охлократію у них. Основними рушіями отримання-збереження влади в авторитарних політичних режимах більше є пропаганда та засоби примусу, ніж постправда.

Дж. Корнером постправда визначена як самоусвідомлений грандіозний термін епохального зсуву (що має потужну залежність з припущенням про «еру правди», якою ми імовірно насолоджувалися) [11]. Питання приналежності до епохи відповідно має корелювати з аргументаціями виникнення постправди – чи дійсно це нове явище, або воно існувало завжди? Аналізуючи деякі розміркування представників академічної та публіцистичної сфер, можна виокремити наступні підходи до відповідей на дане питання: постправда існувала завжди (Ю. Н. Харарі [1], С. Фуллер [12] аргументує, що феномен постправди існував, як мінімум, з часів Платона); постправда є новим явищем (Б. Макоміскі [13]); постправда як «пост-реальність» – відхід від правди та звернення до поняття реальності (Г. Гарман); постправда існувала завжди, але лише 5 років назад вона набула широкого поширення (С. Левандовські, У. К.Г. Еккер [14], зокрема – виділяють терміни “post-truth” та “post-fact”); недоречно взагалі говорити про пост-правду взагалі.

Найбільш поширеною є використання визначення Оксфордського словника, коли постправда «пов'язана з обставинами, за яких люди більше реагують на почуття та переконання, ніж на факти» [15]. Навколо даного визначення академічний дискурс порушує багато проблем, передусім ставлячи під сумнів тотожність «факту» та «правди» [16], з посиланнями на відому концепцію раціональної правди (виходячи з негативного визначення, протилежність до раціональних правди є ілюзії та думки (opinion) – філософські істини або помилка або ігнорування знання/наукових істин) та фактичної правди (корелюють з фактами – подіями, вчинками, тобто тим, що сталося) Х. Арендт, а також доволі аргументованих заперечень, що *політичні дебати не визначалися лише фактами, та діяльність владних суб'єктів не базується виключно на правді, або оцінюється суспільством лише на основі об'єктивних фактів* [17].

Одна з перших спроб визначення постправдивого здійснена Д. Робертсом (2010 р.), він пише про розбіжності між реальним політичним процесом та його символічним відображенням, таким чином акцентуючи на **нерациональному** аспекті ухвалення рішень [18]. А. Е. Хівьонен у праці «Недбала мова: Концептуалізації пост-правди» (2018 р.) пише, що «поточна ситуація може бути описана як продовження довготривалого процесу **девальвації (знецінення) правди** в політичній дискусії» [19]. Він пропонує підійти до пост-правди як до кристалізації феномену, який існував довгий час, але раніше на нього не так звертали увагу.

Концептуалізація постправди також вимагає передусім опис природи її функціонування та аргументаційного роз'яснення її вираження, що буде наведено нижче. Але першочергово ми пропонуємо ідентифікувати її основні атрибутивні ознаки.

Пропоновані виміри, чи ознаки, властиві постправді вимагають деталізації для пояснення її основних концептуальних атрибутів та їх взаємодії.

	Вимір (Dimension)	Індикатор
Постсправда	Взаємозалежність агентів	Обмін між агентами формує сприйняття ($S \leftrightarrow S$, $S \leftrightarrow O$, $O \leftrightarrow O$)
		Стираються межі суб'єктності
	Хаотичність взаємодії	Неможливість контролювати потік інформації
	Алгоритмічність вибору позиції	Вибір інформації відповідно до раніше виражених вподобань
	Технологічне підкріплення	Розповсюдження інформації диверсифікованими каналами
		Швидка доступність інформації
		Мінімальний час обміну інформацією
	Фреймінг (framing) фактів та аргументів	Використання прийомів маніпуляцій інформації, напівправди, брехні
	Відсутність лінійної суб'єктності	Хаотичне поширення повідомлень
		Труднощі контролю
	Емоційний детермінізм	Когнітивні викривлення
		Ефект раціоналізації
		Бажання уникнення когнітивного дисонансу
		Самоідентифікація індивіда через позицію
		Довіра вподобанням
Переважно тактична спрямованість	Орієнтація на швидкий результат	
	Ситуативність та контекстualність застосування	

Взаємозалежність агентів передбачає стирання меж між суб'єктами донесення та об'єктами споживання інформації. При переданні повідомлень в соціальних мережах, коли кожен реальний або фейковий користувач може стати суб'єктом поширення інформації, джерело даного повідомлення може бути не встановлене або бути сумнівним (замовлена стаття, матеріально заохочений допис, пост бота у соціальних мережах, тощо). Водночас в політичному дискурсі політтехнологічні практики, орієнтовані на задоволення суспільних запитів, сформовані у постсправдивому середовищі можуть обумовлювати появу все інших запитів та рамок політичного споживання наративів, таким чином процес набуває хаотично-взаємозалежного характеру. Нескінченна кількість суб'єктів поширення інформації може спричинити ситуацію, коли суб'єкт може перетворитися на об'єкт щодо широкого спектру питань, що є нормальним у будь-якій багатосторонній комунікації, метою якого є вплив. Медіа, які мають стандарти щодо джерел інформації, також беруть участь у цьому обміні, публікуючи сумнівні матеріали в якості жертв поширення неправдивої інформації (misinformation), fake news, або є тим чи іншим чином зацікавленою стороною у процесі, залежно від рівня добросовісності. У даній статті не пропонується шукати відповідь на питання «хто є винним у постсправді», покладаючи відповідальність лише на суб'єкта або розповсюджувача викривленої інформації. Хоча певні дослідники зауважують, що «розумілим є, вина має покладатися на людей, які брешуть, таким чином спотворюючи правдиві факти» [20], споживач інформації, який попередньо схильний покладатися на більш потенційно привабливий варіант трактування подій, є активним учасником даного процесу.

Інформаційне середовище в цілому та постсправдиве середовище зокрема характеризується **хаотичністю взаємодії** в комунікаційному процесі. В демократичному політичному режимі за відсутністю тотального контролю часто неможливо прослідкувати всі

канали поширення інформації, внаслідок чого важко встановити джерело повідомлення, що включає не тільки комунікацію через технології, а й індивідуальну взаємодію. Це має важливе значення для постправди, де ми перебуваємо перманентному потоці (flow) інформації, з якої об'єкт обирає ту, яка є йому найбільш цікавою та відповідає його переконанням.

Водночас алгоритми споживання інформації у соціальних мережах пропонують вже очікувані варіанти того, що ми хочемо побачити. Алгоритм, визначаючи наші переваги – політичні та економічні, зокрема на основі затраченого часу концентрації на певному повідомленні та вподобань, буде пропонувати товар, який людина схильна придбати. Цим пояснюється **алгоритмічність вибору позиції** об'єктом. Товаром може бути певна річ, політик або пропонований варіант державної політики. Зокрема професор М. Камачо (2019) зазначає: «схоже, що сьогодні стратегія, що застосовується для продажу продуктів в інтернеті також використовується у випадку новин, які ми хочемо споживати» [20]. Саме тому прихильники П. Порошенка у 2019 р. під час виборчого процесу не могли бачити в своїй стрічці таргетинг, який робила команда В. Зеленського, і навпаки. У такому випадку єдиною присутньою інформацією щодо конкурента були повідомлення в рамках дискредитаційної кампанії щодо особи опонента. Для маркетингу у постправді не важливо, що пропонувати споживачу – висловлення політичного актора чи стайлер для волосся Дайсон.

Таким чином саме через стрімкий **технологічний розвиток** у постправдивому розширює інструментарій для його поширення. Він виступає тим каталізатором, що є спонукає публічне середовище обговорення даної проблеми як кризової (наприклад у бестселерах Ю. Н. Харарі), а також масу досліджень у на тему цифрової диктатури. Таким чином широке використання технологій в основному слугує аргументом дослідникам, які виділяють постправду як нову епоху.

Дискутуючи елемент знецінення правди, постає питання, яким шляхом у постправді це відбувається: розповсюдження брехні, або уникнення фактів взагалі, або замовчування інформації, або викривлення позицій, явищ – простими словами елементи маніпулювання? Якщо постправда становить сукупність емоційних хаотичних маніпуляцій для досягнення точкових політичних цілей, то необхідно розглядати це питання від суб'єкта поширення. Залежно від контексту певної ситуації політичним суб'єктом може бути обрана будь-яка маніпулятивна технологія, що буде слугувати меті повідомлення. Все з вищеперахованого може бути використано для досягнення цілі. В будь-якому разі, для впливу на людське сприйняття, інформація має бути подана у відповідній формі. Мова йде не лише про зображення, відео, суб'єкта, його імідж або умови донесення інформації, а передусім про певне обрамлення, як це повідомлення складено, у яку форму воно «запаковано» для подальшої інтерпретації, щоби спрацювало одне з когнітивних викривлень, ефект якого був описаний Д. Канеманом та А. Тверські [21] (1981 р.) – **фреймінг (framing)**. Наприклад, будь-які статистичні дані можуть бути підготовлені для бажаної інтерпретації щоби вплинути на аудиторію, про що зокрема говорив П. Бурд'є 50 р. назад у відомому есе. Хоча критики концепції використання фреймінгу у контексті прийняття рішень спростовували його вплив через роз'яснення та надання достовірної інформації [23], важливим є для постправдивого є питання – чи достатньо мотивована сучасна людина отримувати, і витратити час та зусилля для отримання точної, правдивої, обґрунтованої інформації щодо всіх питань? Вірогідно відповідь на нього треба шукати у кількості прихильників руху проти вакцинації під час пандемії COVID-19 та прихожан московського патріархату.

Щодо останнього прикладу не можна не зазначити про вплив пропаганди на формування суспільної свідомості, що може і підживлювати вже сформовану картину світу людини, й формувати поруч нову, м'яко проводячи паралелі до існуючих цінностей

суспільства. Якщо пропаганда характеризується лінійною, ієрархічною, стратегічною діяльністю з *відносно* контрольованою мережею розповсюдження (акторами, які можуть включати і людей, і установи), постправа **не має лінійної суб'єктності**. Таким чином інформаційний простір охоплюють хаотичні постправдиві наративи, розповсюдження, взаємовплив, обмін яких технологічно (принаймні поки що) у демократичних суспільствах неможливо контролювати. Фейсбук, звичайно, може визначити політичні та економічні вподобання індивіда, заблокувати аккаунт, аргументуючи використання мови ненависті або іншими причинами, але не здатен централізовано впливати на циркуляцію наративів щодо всіх соціальних питань.

Основним моментом, який забезпечує ефективність, і взагалі існування постправди є її **емоційний або навіть когнітивний детермінізм**. Повертаючись до на сьогодні фундаментальних досліджень в сфері поведінкової економіки Д. Канемана та А. Тверські, описуючи причини і суть ефективності постправди, не можна не зазначити про когнітивні викривлення як особливість людського мислення. Дещо спрощуючи, можна сказати, що при мисленневих процесах людина потрапляє у пастки когнітивних упереджень, що впливає на її здатність формувати висновки та ухвалювати рішення. Одними з ключових принципів когнітивних викривлень є легкість сприйняття (прийняття) та ілюзія контролю. Це зумовлює ефективність евристичних прийомів – спрощене сприйняття подій, якими послуговується людина для формування суджень та ухвалення рішень, що потребують більш складних рішень, що вимагають врахування багатьох факторів. Також існує «ефект прив'язки» в аналізі цифр та показників. Проілюструємо на прикладі політичної дискусії в Україні щодо скасування мораторію на продаж землі. Поширені аргументи зі сторони прихильників про: можливість українців заробити кошти (від продажу землі в порівнянні з низькими ставками на оренду паїв), зробити Україну більш інвестиційно привабливою середовищем, виконання вимог міжнародних партнерів, що надають фінансову допомогу Україні, тощо. З іншого боку наративи про розпродаж останнього національного багатства, обману влади своїх виборців. Далі використовувалися прийоми пропаганди (залякування), що українську землю будуть відбирати у громадян та продавати її іноземцям. Для постправди в даному контексті важливе питання – якби був референдум щодо зняття мораторію, на основі чого б суспільство робило свій вибір – емоційного стану, викривлень сприйняття, переконань та ціннісних орієнтирів або всі громадяни би читали записку з фінансово-економічним обґрунтуванням до законопроекту (при чому б проводили верифікацію її коректності)? Автор статті не є апологетом «відкритого» ринку землі, чи мораторію на її продаж, даний приклад ілюструє спрощену модель сприйняття складної та неоднозначної, насамперед фахової економічної проблеми, які опосередковано або прямо вирішує суспільство. Наприклад ефект ореолу можна проілюструвати, коли певній групі подобається політик, і вона наділяє його певними позитивними якостями без відносно до того, чи вони у ньому/ній присутні, чи ні. Постправа не працює з методологічним, раціональним аналізом набору фактів (хіба що акцентує увагу на його проведенні при здійсненні маніпуляцій), вона працює з емоційною складовою, упередженнями, цінностями, вподобаннями та легкістю споживання та готовністю прийняття позиції.

Важливими з точки зору постправди (і пропаганди також) є бажання виправдати (раціоналізувати) свої переконання та дії – таким чином спрацьовує ефект раціоналізації. Таким чином будь-яке емоційно вподобане повідомлення або свою інтерпретацію даного повідомлення можна раціоналізувати та знайти відповідні аргументи для його підкріплення. Так само працює бажання уникнення когнітивного дисонансу, що може виникнути при зіткненні картини світу споживача інформації з заявою, що їй суперечить. Це все

тільки посилює постправдиве середовище, де людина готова сприймати здебільшого не суперечливу інформацію, що корелює з її уявленням про правдиве, безвідносно до раціональної аргументації.

Проте будь-яка політична аргументація вимагає її публічного захисту або адвокації. Часто політики та публічні особи діють у стресових обставинах, коли їх відповідь потребує швидкого реагування. Постправдиві повідомлення можна порівняти з «вкидами» в інформаційний простір, здатними швидко викликати емоцію у споживача. Вони є **здебільшого тактичним**, ніж стратегічним засобом політичної боротьби. Так само і у об'єкта повідомлення, в момент, коли він стає суб'єктом його поширення (або продукування його нової варіації) це може трансформуватися в емоційно забарвлений коментар для медіа, або пост або коментар на пост щодо тематики, яка може викликати увагу у інших учасників комунікації. Таким чином забезпечується швидкий результат за достатньо коротких проміжків часу мобілізації прихильників у соціально активному середовищі.

У даній статті надана пропозиція позитивної концептуалізації (тобто визначення, **що** можна визначати як постправдиве, основні критеріальні виміри, що дозволять віднести явища до категорії «постправдивого»). Відповідно академічна дискусія з концептуалізації даного феномену та дослідження її функціонування у політичному середовищі (передусім використовуючи кількісні методи дослідження) вимагає продовження з огляду його актуальності та надасть змогу глибше зрозуміти сучасні політичні процеси.

Список використаної літератури

1. Харарі Ю.Н. 21 урок для 21 століття / пер. з англ. О. Дем'янчука, Київ, 2019. 416 с.
2. Turner L. Metamodernism: A Brief Introduction. In the press, 2015. URL: <https://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/>
3. Lind W.S., Nightingale C.K., John S.F., Sutton J.W., Wilso G. I. The changing face of war: into the fourth generation, Global Insurgency and the Future of Armed Conflict, 2010, 23–30. doi:10.4324/9780203089279-8.
4. Lippmann W. Public opinion, New York :Free Press, New York, 1965. 272 p.
5. Макінтайр Л., Постправда / пер. з англ. Р. Свято, Київ, 2021. 208 с.
6. Trump Supporters Respond to His Call for “Death and Destruction”, The Circus, SHOWTIME, YouTube channel. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Qk7e_wdIUXE&t=3s
7. Kessler G. Trump Made 30,573 False or Misleading Claims as President. Nearly Half Came in His Final Year. Washington Post, 2021. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/how-fact-checker-tracked-trump-claims/2021/01/23/ad04b69a-5c1d-11eb-a976-bad6431e03e2_story.html
8. Owen D. A Global Crisis of Liberal Democracy?: On Autocratic Democracy, Populism and Post-Truth Politics. Journal of Social and Political Philosophy, 2022, 30-46. (doi:10.3366/jssp.2022.0005)
9. Francis Fukuyama: The Post-Truth Society, Stanford University Portal, FSI, 2016. URL: <https://fsi.stanford.edu/news/post-truth-society>
10. Cibaroğlu M, Post-Truth in Social Media. Vol. 6. 87-99, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/338281961_Post-Truth_in_Social_Media
11. Corner, J. Fake news, post-truth and media-political change. Media, Culture & Society, 39(7), 1100–1107. 2017 <https://doi.org/10.1177/0163443717726743>
12. Fuller, S. Post-Truth: Knowledge As A Power Game. Anthem Press, 2018. <https://doi.org/10.2307/j.ctvgd30v>
13. McComiskey B., Post-Truth Rhetoric and Composition. 2017. URL: <https://upcolorado.com/utah-state-university-press/item/3245-post-truth-rhetoric-and-composition#:~:text=Post%2DTruth%20Rhetoric%20and%20Composition%20is%20a%20timely%20exploration%20of,discourse%20in%20the%20United%20States.>

14. Lewandowsky, S. , Ecker, U. K. H., & Cook, J. Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353-369. 2017. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>
15. Post-Truth Adjective – Definition, Pictures, Pronunciation and Usage Notes. *Oxford Advanced Learner’s Dictionary* URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth?q=post-truth>.
16. Hyvönen, A-E. Defining Post-Truth: Structures, Agents, and Styles. *E-International Relations*, November 1, 2018. URL: <https://www.e-ir.info/2018/10/22/defining-post-truth-structures-agents-and-styles/>
17. Bernatchez, J. A. “Manuel Cervera-Marzal, Post-Vérité. Pourquoi Il Faut s’en Réjouir.” *Lectures*, February 18, 2019. <https://doi.org/10.4000/lectures.31446>
18. David Roberts. Post-truth politics. *Grist*. URL: <https://grist.org/article/2010-03-30-post-truth-politics/>
19. Hyvönen A-E. Careless Speech: Conceptualizing Post-Truth Politics I. *New Perspectives*. Vol. 26(3), 2018. 31-55.
20. Camacho M. The era of post-truth, post-veracity and charlatanism. *Web-page of the Universidad de Navarra*. URL: <https://www.unav.edu/web/ciencia-razon-y-fe/the-era-of-post-truth-post-veracity-and-charlatanism>
21. Tversky A., Kahneman D. The Framing of Decisions and the Psychology of Choice. *Science* 211, no. 4481 (January 30, 1981): 453–58. <https://doi.org/10.1126/science.7455683>.
22. Druckman, J. N. Using Credible Advice to Overcome Framing Effects. *The Journal of Law, Economics, & Organization* 17, no. 1 (April 1, 2001): 62–82. <https://doi.org/10.1093/jleo/17.1.62>

THE CONCEPTUALISATION OF THE POST-TRUTH

Alyona Hurkivska

*Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Department of Political Culture and Ideology
General Almazov str., 8, 01011, Kyiv, Ukraine*

The academic discussion of the “post-truth” phenomena is provided particularly in line with research questions as post-truth evoking, its correlation with ongoing global and democracy shifts and crises, the role of *truth* and *facts* of politics and policy development process. Considering the post-truth within the context of most challenges as the escalation (24 of February 2022) of the Russian war (2014 – ongoing) against Ukraine, and crises of liberal democracy and spreading populism, the article aims at defining the post-truth problem in a comprehensive way from both ongoing political and anthropological perspective. The proposed concept argues the consideration of post-truth as a speculative form of information consumption and perception, which shifts the problem dimension from linear PT subjects’ action to interconnected interactions. The article proposed PT’s attributive traits -to be considered including interdependency of actors, the chaotic character of the interaction, algorithmic alignment of position selection, technological reinforcement, framing of facts and arguments, the absence of linear subjectivity, and predominantly tactical orientation. The PT’s immanent predetermination and operation is considered by the prevalence of cognitive distortions (D. Kahneman) in thinking and thus in information consumption activities, as well as the consequences are presented in line with the psychological mechanism leading to the “action part” affected. From the political perspective PT’s correlation with the “importance of the institute of reputation”, and the “ability of the society to forgive”, the influence of PT on public opinion formation are argued.

Key words: post-truth, public opinion, informational warfare, manipulative techniques, fact, cognitive distortions, public consent.